

Vad som händer när ojämlikheten växer

Anne-Marie Lindgren

OECD hävdar att det viktiga inte bara är fler jobb så där i största allmänhet, utan ”fler och bättre jobb”, ”jobb som gör det möjligt att komma undan och komma ifrån fattigdom”. Det står i direkt motsats till den svenska regeringspolitiken att stimulera fram fler låglönejobb och försvåra möjligheterna till vidareutbildning. För att tala i termer av modernitet, så bygger den svenska regeringspolitiken på förlegade och överspelade teorier. Socialdemokratisk politik är bättre anpassad för de problem som ekonomisk och social forskning nu lyfter som de mest angelägna för framtiden.

Den här rapporten presenterar flera forskningsresultat som visar att klyftorna blir större och att detta skapar problem. Teorierna att stora inkomstskillnader gynnar tillväxten ifrågasätts av flera ekonomer, och internationella organisationer som OECD och IMF pekar på riskerna för sociala motsättningar som kan hota stabiliteten i hela samhället.

Inledning

2009 kom två brittiska forskare, Richard Wilkinson och Kate Pickett, med boken *”Jämlikhetsanden”* (*”The Spirit Level”*) med undertiteln *”Därför är jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen”*. Boken väckte stor uppmärksamhet, kanske för att det var rätt länge sedan som jämlikhet lyfts fram som ett värde. Den dominerande tesen sedan 1990-talet var ju snarare att ökade ekonomiska klyftor gagnade tillväxten, och därmed gynnade alla, eftersom välståndsnivån höjdes för alla. *”Jämlikhetsanden”* väckte följaktligen (arga) motreaktioner på borgerligt håll. Det kom flera motskrifter, som mest handlade om ifrågasättande av den statistiska metodiken, men som, intressant nog, inte försökte styrka den egna tesen, att större klyftor också skapar bättre villkor för alla.

Nu kommer rapporterna, både internationellt och i Sverige, om att klyftorna växer – och att det skapar problem. Flera rapporter kommer från håll man kanske inte skulle väntat sig, som Internationella Valutafonden (IMF), OECD, World Economic Forum, Studieförbundet Näringsliv & Samhälle (SNS). SCB-statistiken visar hur inkomstskillnaderna växer i Sverige. Rädda Barnens årliga rapport om barnfattigdom visar nu att barnfattigdomen ökar, efter att faktiskt minskat eller stått stilla under en lång följd av år.

I denna snabbanalys ges en översikt över ett antal rapporter som kommit under senare tid och som på olika sätt tar upp frågan om de växande klyftorna.

1. Så har ojämlikheten vuxit

OECD-rapporten *”Divided we stand: Why Inequality Keeps Raising”* visar att ökande klyftor är ett genomgående fenomen inom OECD-länderna. Inkomstskillnaderna har ökat även i det rapporten kallar *”traditionellt egalitära länder”* som Tyskland, Danmark och Sverige – procentuellt sett har den största ökningen faktisk skett i sådana länder. Sverige hör fortfarande till de mest jämlika länderna, men vi är också det land där skillnaderna ökat mest.

Mönstret för inkomstutvecklingen inom OECD-länderna är likartat: löneökningarna har varit snabbare i de högre löneskikten än i de lägre, dvs. de högre avlönade grupperna har fått en (betydligt) större del av tillväxten än de lägre. Mest påfallande är utvecklingen i USA, där löneökningen varit negativ i de lägsta skikten och snarast stått stilla i mellanskikten, men varit extremt snabb i de allra högsta skikten.

Inkomstfördelningen brukar mätas med den s.k. Gini-koefficienten, med värden som ligger mellan 0 och 1; ju lägre siffra, desto jämnare fördelning. Vid 1980-talets mitt var Gini-koefficienten för OECD-länderna som genomsnitt 0,29 mot 0,31 vid slutet av 00-talet. Ökningen kan tyckas liten men, motsvarar alltså en stegring med nära 10 procent.

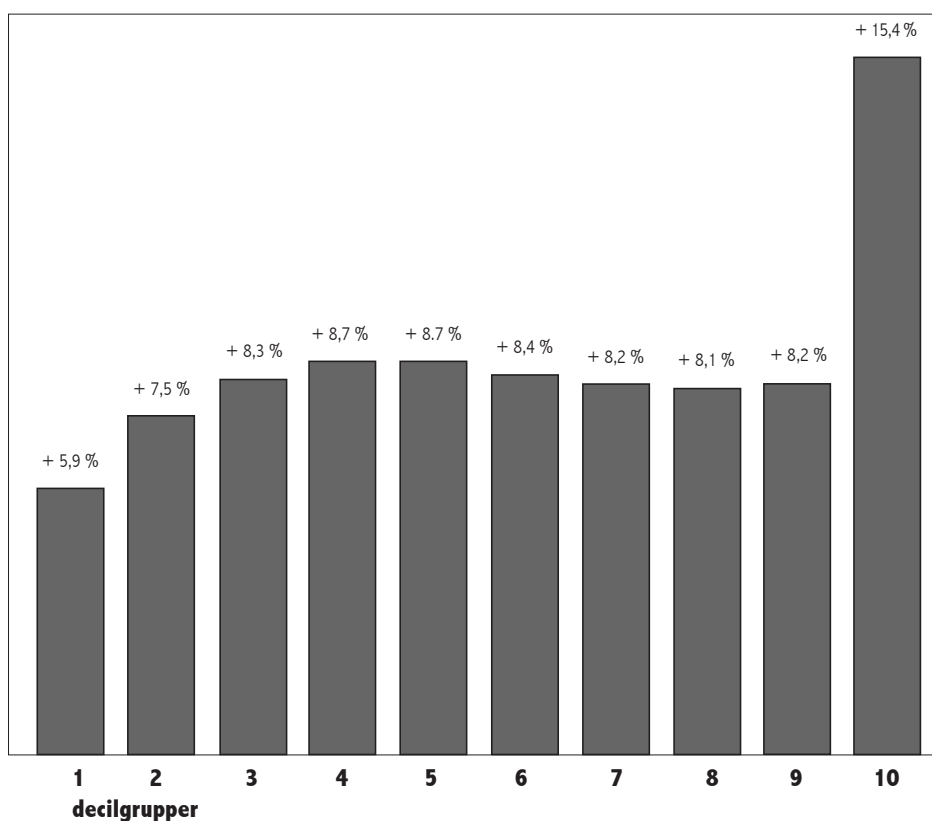
1991 var den svenska Gini-koefficienten enligt SCB 0,208. Det var lägst i hela OECD och följaktligen lägre än övriga nordiska länder. 2010 hade svenska siffran gått upp till 0,268. Vi ligger därmed högre än Norge och Danmark och på samma nivå som Finland.

Statistiska Centralbyråns statistik över hushållens ekonomi mäter vad som kallas ”disponibel inkomst per konsumtionsenhet exklusive kapitalvinster”. Det handlar alltså om hushållens konsumtionsutrymme, relaterat till familjens storlek och sammansättning, sedan skatten är dragen. Statistiken delar in hushållen i tio grupper, decilgrupper (decil = tiondel). Varje grupp omfattar alltså tio procent av samtliga inkomsttagare, där decilgrupp 1 omfattar de tio procent som har de lägsta inkomsterna, decilgrupp 2 de tio procenten med de nästa lägsta inkomsterna osv., upp till grupp 10, som har de högsta inkomsterna.

Mellan 2002 och 2006 – den sista mandatperioden med Göran Perssons s-regering – såg den procentuella ökningen av disponibelinkomsten i de olika decilgrupperna ut så här:

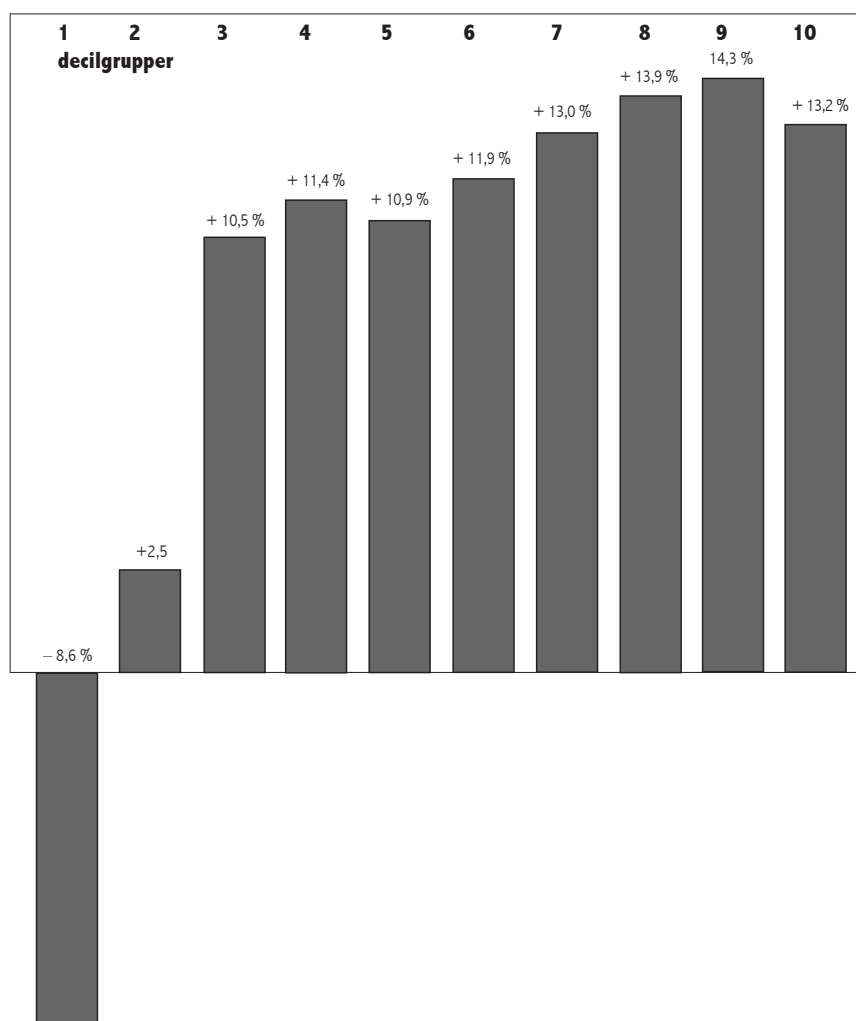
Tabell 1 Ökning av disponibelinkomsten per konsumtionsenhet, exklusive kapitalvinster, 2002 – 2006. Källa: SCB

Som inkomster räknas lön, olika transfereringar (pension, barnbidrag, sjukersättning, etc), räntor, aktieutdelning, o d, däremot inte realisationsvinster. Dessa sammanlagda inkomster efter skatt vägs sedan mot hushållens sammansättning: Den första vuxna personen åsätts vikten 1, övriga personer över 13 år får 0,5, och barn under 13 år 0,3. En familj med två vuxna och två barn under tonåren är alltså 3,1 konsumtionsenheter.

Ser man till utvecklingen under den borgerliga regeringen (2006 – 2010) blir bilden så här:

Tabell 2 Ökning av disponibelinkomsten per konsumtionsenhet, exklusive kapitalvinster, 2006 – 2010. Källa: SCB

Kommentar: Ökningen under den socialdemokratiska regeringens senaste mandatperiod är anmärkningsvärt jämn, även om den lägsta och den högsta decilen påtagligt skiljer ut sig. Påpekas bör dock att en likartad procentuell ökning ändå innebär mer i kronor räknat för de högre inkomsttagarna.

En förklaring till den långsammare ökningen av inkomsterna i den lägsta decilgruppen är att sjuk- och arbetslöshetsförsäkringarna inte följde med i själva löneutvecklingen och, möjligen, att vi under denna tid också hade en viss ökning av andelen tillfälliga jobb. Den kraftiga ökningen i högst decilgruppen hänger ihop med att chefslönerna dragit ifrån mycket kraftigt.

Under den borgerliga regeringens första mandatperiod är däremot ökningen tydligt snedfördelad till de högre inkomstskiktens fördel. De procentuella ökningarna är högre i de högre löneskikten, och en högre procentsats räknat på ett högre löneunderlag betyder förstås att skillnaden i kronor räknat ökar ytterligare mellan olika löneskikt. Ett viktigt skäl till det är skattepolitiken:

inkomstskattesänkningarna, den sänkta fastighetskatten och den avskaffade förmögenhetsskatten. I den lägsta decilgruppen är däremot inkomstökningen negativ. Det hänger ihop med att fler personer hamnar utanför a-kassan men sannolikt också med förändringar på arbetsmarknaden.

2. Varför ökar klyftorna?

OECD-rapporten lyfter fram tre huvudförklaringar:

- den tekniska utvecklingen med dess ökade kunskapskrav har gynnat arbetskraft med högre utbildning (akademiska utbildning och mer specialiserad yrkesutbildning) men försvårat för arbetskraft med låg utbildning utan speciell yrkeskompetens.
- ökningen av deltidanställningar och ”flexibla” anställningar har inneburit att en större andel av arbetskraften inte har heltidsarbete. Lägre arbetstid slår i sin tur ut som lägre inkomst. Deltid och osäkra anställningar är dessutom vanligare i lägre löneskikt än i högre, varför effekten blir dubbel.
- skatte- och transfereringssystemen har blivit mindre omfördelande. En del av förklaringen, fast en mindre del, är att beskattningen i de högre inkomstskikten sänkts. Men huvudförklaringen är att transfereringssystemen försämrats, både genom sänkta ersättningar och genom att kvalifikationskraven för att omfattas av systemen blivit hårdare.

Samtliga tre drag går igen i den svenska utvecklingen.

- Enligt LO-rapporten *”Lönerapport 2011”* ökade lönerna för tjänstemannagrupperna under perioden 2000 – 2010 med 41 procent och för arbetargrupperna med 38 procent. Det betyder att gapet mellan tjänstemannalöner och arbetarlöner har ökat. Det bör dock påpekas att vissa LO-grupper har högre löner än vissa TCO-grupper, och att löneutvecklingen såväl inom LO-grupperna som inom TCO- och SACO-grupperna kan se olika ut för olika yrken/befattningar.
- Om man enbart ser till de allra högsta löneskikten – de fem procenten högst avlönade – har löneökningen varit ännu större, närmare 60 procent.
- Andelen tillfälliga anställningar har ökat strukturellt, och andelen ofrivilliga deltider verkar svår att rubba. Särskilt ungdomar har en mycket osäker arbetsmarknad, där många går mellan tillfälliga jobb med kortare eller längre perioder av arbetslöshet däremellan – vilket givetvis påverkar årsinkomsten.
- Inkomstskattesänkningarna ger mer i de högre inkomstskikten, och det är också i de högre inkomstskikten som den sänkta förmögenhets- och fastighetsskatten haft störst betydelse. Och även dessa senare skattesänkningar innebär ju att den disponibla inkomsten efter skatt ökar.
- Att både arbetslöshetsersättning och sjukersättning försämrats torde vid det här laget vara välbekant, och det handlar både om lägre ersättningar och,

framför allt vad gäller a-kassan, mycket hårdare inträdeskrav. I dag är det bara ca 40 procent av alla inskrivna vid Arbetsförmedlingen som över huvud taget har rätt till a-kassa, och av dem är det bara ca en fjärdedel som får 80 procent av den tidigare lönen som ersättning. Inkomstskyddet är i alla praktiska avseenden borta ur försäkringen. De försämrade försäkringsersättningarna förklarar också varför merparten – över hälften – av alla dem som i dag får ekonomiskt bistånd från kommunen (socialbidrag) får det därför att deras ersättningar från sjukförsäkring eller arbetslöshetsförsäkring är för låg för att leva på, eller för att de inte har rätt till ersättning.

OECD-rapporten menar att kapitalinkomsterna spelar en förhållandevis liten roll för den ökande ojämlikheten utom i den meningen att de bidragit till de kraftiga ökningarna i de allra högsta inkomstskikten. *SNS Välfärdsrapport 2011* menar däremot att kapitalinkomsterna spelat en avgörande roll för de ökande skillnaderna, men argumentet för det är också att de bidragit till att de högsta inkomstskikten dragit ifrån. Det är ju nämligen främst högre inkomsttagare som har möjlighet att skaffa så mycket kapital att det ger några mer betydande inkomster.

De två rapporterna beskriver alltså i grunden samma sak, men gör olika värdering av den. Men för svensk del kan man samtidigt notera att sänkningarna av skatten på kapitalinkomster under senare år givetvis inneburit att dessa inkomster nu lämnar ett större bidrag till totalinkomsten – något som, återigen, mest gynnar de högre inkomstskikten.

3 Vad blir följderna av de ökade skillnaderna?

A Jämlikhet och tillväxt

Den uppfattning som dominerat den ekonomiska och politiska diskussionen de senaste decennierna är den egentligen traditionella bilden av att ekonomiska klyftor är bra för tillväxten – strävan efter vinst/högre inkomster får folk att utbilda sig, starta företag och över huvud taget anstränga sig mer.

Denna uppfattning har dock allt mer börjat ifrågasättas bland ekonomer.

- Det viktigaste skälet till det är att ekonomer kallar humankapitalet – utbildning och hälsotillstånd – spelar en ökande roll för tillväxten. I tidskriften *Finance & Development* (september 2011) skriver Branco Milanovic, som är chefekonom inom Världsbankens forskningsavdelning, om detta:

”När fysiskt kapital betydde mest var nyckeln till tillväxt sparande och investeringar. Då var det betydelsefullt att det fanns en stor grupp rika människor som kunde spara en större andel än de fattiga av sin inkomst och investera sparandet i fysiskt kapital. Men i dag när mänskligt kapital är en större bristvara än maskiner har en hög och jämn ut-

bildningsnivå blivit nyckeln till tillväxt. Och ett omfattande utbildningssystem med brett tillträde är svårt att skapa utan att inkomstfördelningen i samhället är relativt jämn.”

I samma nummer skriver Andrew G Berg och Jonathan D Ostry, som forskat kring relationen mellan ojämlikhet och tillväxt, om sina resultat:

”Vi fann att när man studerar tillväxt i ett längre perspektiv så förefaller det inte existera något motsatsförhållande mellan jämlikhet och effektivitet. I själva verket förefaller jämlikhet vara en betydelsefull faktor för att främja och vidmakthålla tillväxt. Skillnaden mellan länder som lyckas upprätthålla tillväxt under många år eller t o m decennier och de många andra, som ser hur en tillväxtökning snabbt faller tillbaka igen kan mycket väl vara ojämlikhetsnivån. Länder kan upptäcka att ökad jämlikhet också förbättrar effektiviteten, i meningen en mer uthållig, långsiktig tillväxt.”

Jämlikhet/ojämlikhet är inte det enda som spelar roll, konstaterar forskarna, men allt tyder på att jämlikhet hör hemma på listan över faktorer som har självständig betydelse för tillväxten.

Kommentar: Man kan rent logiskt hitta åtminstone två faktorer som stöder den teorin: En mer jämlik inkomstfördelning betyder dels en högre efterfrågenivå i ekonomin (se nedan) dels en större social rörlighet (se B). Större social rörlighet betyder i sin tur större sannolikhet för att folk kommer på rätt plats i arbetslivet, vilket betyder att produktiviteten höjs.

- Michael Kumhof, chef för IMF:s avdelning för ekonomisk analys pekar på att det finns ett samband mellan växande inkomstskillnader och växande skuldsättning. Hög skuldsättning – som vi lärt oss – leder till ekonomisk instabilitet, så om ökande inkomstskillnader leder till ökande skuldsättning blir ojämlikheten den vägen ett hot mot den ekonomiska stabiliteten. Sambandet mellan ökade inkomstskillnader-växande skuldsättning-finansiell instabilitet är mycket tydligt i den amerikanska ekonomin, men Kumhof har återfunnit mönstret också i flera andra tungt skuldsatta västländer.

Inkomsterna i låg- och mellaninkomstskikt i USA har ökat mycket svagt de senaste decennierna; i stället har konsumtionsmöjligheterna hållits uppe med hjälp av lån, särskilt då de numera så berömda bostadslånen. Den växande skuldsättningen höll upp konsumtion, sysselsättning och därmed tillväxt, men en sådan lånedriven konsumtionstillväxt är i längden inte möjlig att upprätthålla. Det kom surt efter; att ersätta löneökningar med låneökningar, på ständigt växande finansmarknader på jakt efter snabba vinster visade sig vara en livsfarlig politik.

- Inkomstfördelningen påverkar tillväxten genom sina effekter för konsumtionen, alltså efterfrågan i samhället på varor och tjänster. En ojämn inkomstfördelning, med höga inkomster för relativt små grupper i samhället och låga inkomster för förhållandevis stora grupper betyder att den totala inhemska efterfrågan blir lägre, än om relativt stora grupper har hyfsat goda inkomster med marginaler för mer än det allra nödvändigaste.

Det är ett erkänt faktum – eller möjligen var, det börjar bli längesedan – att en betydelsefull faktor bakom den snabba tillväxten i Västeuropa under 1950-

och 60-talen var den växande masskonsumtionen; allt större grupper av befolkningen fick råd med mer än det allra nödvändigaste och det skapade stora marknader för såväl konsumtionsvaror som kläder, möbler och hemteknik, som för utbyggd skola, vård och omsorg. Denna växande efterfrågan – som hängde ihop med ökad sysselsättning och bättre löner – skapade i sin tur underlag för fler företag, dvs. tillväxt. Och inkomstökningar för låg- och medelinkomstgrupper kan alltså inte, visar erfarenheten, bytas mot ökade kreditmöjligheter, för att den vägen hålla uppe konsumtionen. Förr eller senare, men oundvikligt, blir det problem.

**Men det är faktiskt inte den förklaringen – att stora inkomst-
ojämlikheter betyder många relativt fattiga, vilket i sin tur
minskar den totala efterfrågan – som får de tidigare nämnda
artikelförfattarna att skriva att ”för mycket ojämlikhet kan
vara skadlig för tillväxten”. I stället konstaterar de, tids-
typiskt, att ojämlikheten kan förstärka risken för finansiella
kriser, skapa politisk instabilitet, som i sin tur dämpar in-
vesteringarna, göra det svårare för politikerna att vidta im-
populära men nödvändiga åtgärder i kristider, och minska
möjligheterna för fattiga människor att skaffa sig utbildning
eller starta företag.**

Det handlar alltså här om att ojämlikhet skapar onda spiraler – ojämlikhet leder till skillnader i livsvillkor, som i sin tur får effekter för hur samhälle och ekonomi fortsätter att utvecklas. Och till skillnad från debatten för några decennier sedan, när de (förmodat) positiva effekterna av ojämlikhet lyftes fram, är det nu de negativa effekterna man börjar uppmärksamma.

B Minskad social rörlighet

Lika möjligheter för alla barn, oavsett föräldrarnas inkomst och sociala position är ett krav de flesta ansluter sig till. Den sociala rörlighet det skapar har betydelse både för den enskildes frihet att välja yrke och livsbana, och för samhället i stort: chanserna ökar att människor hamnar på rätt plats i arbetslivet, något som stärker hela ekonomin. På ekonomispråk kan man säga att hög social rörlighet optimerar användningen av humankapitalet.

Att social rörlighet är positivt är alltså ingen ideologiskt särskiljande fråga. Däremot kanske man kan spåra ideologi i den inte ovanliga uppfattningen att stora inkomstskillnader gynnar sådan rörlighet: den ger ju incitament att verkligen satsa på att göra en klassresa.

Forskningen visar att det snarare är tvärtom: Den sociala rörligheten är större i länder med förhållandevis jämn inkomstfördelning än i länder med stora inkomstskillnader.

Inte minst i USA omhuldas de lika möjligheterna som ett ideal: även den fattigaste unge kan bli president eller storföretagsledare. Men, skriver ekonomi-

pristagaren Paul Krugman i New York Times (9 jan 2012): *”Berättelserna om framgångsrika fattigungar är mycket mer sällsynta i verkligheten än i sagorna – och mycket mindre vanliga i Amerika än vad de är i Kanada eller Europa”*. Han sammanfattar: *”Som en reporter i Times påpekade förra veckan sticker Amerika faktiskt ut som det utvecklade land där det spelar allra mest roll vilka dina föräldrar var, det land där de som föds i de lägre samhällsskikten har minsta chansen att ta sig till toppen eller ens till mitten.”*

”Jämlikhetsanden” konstaterar på liknande sätt att den sociala rörligheten ökade i USA fram till 1980-talet för att därefter tydligt minska. Minskningen sammanfaller med att inkomstskillnaderna började öka. Flera internationella studier av ett antal västländer visar också att USA har den lägsta rörligheten och de skandinaviska länderna den högsta – samtidigt som de skandinaviska länderna uppvisar de minsta inkomstskillnaderna i samhället. OECD-rapporten *”Growing Unequal?”* (2007) konstaterar, att den sociala rörligheten generellt är hög i länder med små inkomstskillnader, och tvärtom: *”This implies that, in practise, achieving greater equality of opportunity goes hand-in-hand with more equitable outcomes”*.

Inkomstfördelningen hänger nämligen ihop med utbildningsfördelningen.

I en studie för Arbetarrörelsens Ekonomiska Råd (*”Hur långt från trädet faller äpplet”*) skriver Daniel Lind: *”Utbildning går i arv, och utbildning bestämmer i hög grad inkomsten av arbete.”* Möjligheten till utbildning, inte bara formellt utan reellt, är alltså avgörande. Socioekonomiska och sociokulturella faktorer påverkar skolresultaten, i alla länder, men ett antal forskningsstudier visar att de spelar större roll i ojämlika länder. De stora inkomstskillnaderna i USA löper parallellt med stora socioekonomiskt betingade skillnader i skolresultat, inte minst när man jämför skolor med olika social sammansättning.

Sociala faktorer kan påverka skolresultaten på flera sätt. För välutbildade föräldrar är det ofta självklart att barnen ska gå vidare till högre studier, för föräldrar med lägre utbildning kanske inte alltid lika självklart – och det påverkar naturligtvis även barnens syn på skolan. Framtidsbilder och yrkesdrömmar kan skilja sig åt, beroende på den sociala omgivningen, och det påverkar ambitionerna i skolan. Föräldrars möjlighet att hjälpa till med skolarbetet kan skilja sig åt – och om undervisningen mycket är upplagd kring självstudier ökar vikten av föräldrarnas insatser. Skolverket har i sin studie *”Vad påverkar resultaten i den svenska grundskolan”* konstaterat att dagens inriktning mot förhållandevis mycket självständigt arbete missgynnar elever från hem med lägre utbildning.

Internationella studier, som den regelbundet återkommande PISA-undersökningen, visar dessutom att det inte bara är den enskilde elevens bakgrund som har betydelse, utan också klassens sammansättning. Elevernas attityder till skola och skolarbete kan helt enkelt förstärka varandra, uppåt eller nedåt. I klasser/skolor med förhållandevis hög andel elever från studiemedvetna familjer tenderar förstärkningen att gå uppåt, i skolor med hög andel elever från familjer utan studietradition finns risken att förstärkningen går nedåt. I ett socialt segregerat skolsystem, där elever med olika bakgrund går i olika skolor, finns därför också risken att skillnaderna i resultat mellan olika skolor ökar.

Sverige har länge funnits bland de länder där de socioekonomiskt betingade skillnaderna mellan olika skolors resultat varit små. Men både svenska studier och internationella jämförelser visar att skillnaderna nu ökar:

”Enligt resultaten från PISA 2000 lyckades svensk skola utjämna de socioekonomiska skillnaderna mellan eleverna bättre än de flesta andra länder, men nu spelar elevens bakgrund större roll för elevernas resultat i Sverige än genomsnittligt i OECD. Den svenska nivån är 2009 densamma som för Tyskland och USA, länder som tidigare inte varit jämförbara med Sverige.”

(”Rustad att möta framtiden?” Rapport 352, Skolverket 2010, sidan 135)

Noteras kan här att Danmark och Norge, som i tidigare PISA-studier legat på något lägre genomsnittresultat än Sverige, i den senaste undersökningen nådde något högre genomsnitt än Sverige. De socioekonomiska betingade skillnaderna mellan olika skolor är samtidigt mindre i Norge och Danmark. Och som tidigare konstaterats så visar Gini-koefficienten nu att inkomstskillnaderna är lägre i Norge och Danmark än i Sverige.

Det kan också uttryckas som att parallellt med att inkomstjämligheterna ökat har de sociala skillnaderna inom skolan också ökat. Något som – med den betydelse utbildning har i dag – får effekt, för de enskilda individernas livschanser och för den sociala rörligheten i samhället. Och minskad social rörlighet betyder med stor sannolikhet ett sämre fungerande arbetsliv.

C Barnfattigdom

Växande inkomstskillnader mellan vuxna förs förstås över till växande ekonomiska skillnader mellan olika familjer och därmed till växande skillnader i barns uppväxtvillkor. Rädda Barnen gör årligen återkommande studier av barnfamiljernas ekonomiska situation, och deras studier visar att barnfattigdomen, som fram till år 2007 minskat, nu börjat öka igen. De senast tillgängliga siffrorna är från 2008, och de visar en ökning av barn fattiga hushåll med över 10 000 barn, jämfört med 2007. Totalt beräknar man att 11,5 procent av barnen lever i fattiga familjer. Professor Tapio Salonen, den forskare som står bakom studien, säger att detta trendbrott kommer att förstärkas de följande åren.

Rädda Barnen definierar barnfattigdom som dels barn i familjer som får ekonomiskt bistånd (socialbidrag), dels barn i familjer med låg inkomststandard. Det senare måttet får man fram genom att dela familjens disponibla inkomst med normen för levnadskostnaderna. Det måttet har kritiserats (från borgerligt håll). Men eftersom Rädda Barnen använt samma definition under de decennier man genomfört studien, står sig ju slutsatsen att det skett ett brott i den utveckling man mäter. Och som oavsett den exakta definitionen handlar om barn som lever under mycket snäva ekonomiska förhållanden.

Socialstyrelsen använder enbart måttet barn i familjer med ekonomiskt bistånd. Även med det måttet ökar barnfattigdomen – mellan 2008 och 2009 ökade antalet med över 12 000 barn. Trenden är m a o densamma som med

Rädda Barnens mått. Med Socialstyrelsens definition lever 7 procent av alla barn i fattiga familjer.

Ökningen av barnfattigdomen är, självklart, en reflex av föräldrarnas ekonomiska villkor. Den speglar framför allt ökningen av antalet vuxna med ekonomiskt bistånd (socialbidrag). Och en starkt bidragande orsak till den ökningen är de försämrade villkoren inom sjukförsäkring och arbetslöshetsförsäkring. Över hälften av dem som i dag har ekonomiskt bistånd får det därför att sjukersättning eller arbetslöshetsersättning är otillräcklig att försörja sig på, alternativt att man trots sjukdom/arbetslöshet inte är berättigad till ersättning. **Den ökning av barnfattigdomen som började synas 2008 har alltså samband med regeringens försämringar av trygghetssystemen.**

Barnfattigdom är vanligare bland ensamstående föräldrar än bland sammanboende. Ensamstående föräldrar är till dominerande del kvinnor. Kvinnor finns i större utsträckning än män i lägre avlönade serviceyrken, och det är betydligt fler kvinnor än män som endast har deltidsanställning – och det är inte alltid frivilligt valt. Vilket kan uttryckas som att barnfattigdomen också avspeglar de ekonomiska villkoren på kvinnors arbetsmarknad.

Barnfattigdomen är också högre i familjer med utländsk bakgrund än i familjer med svensk bakgrund. Det avspeglar både det faktum att många invandrade rör sig i marginalen på arbetsmarknaden, med tillfälliga jobb eller timanställningar, och att många har svårt att alls komma in i arbetslivet.

Skillnaden mellan kommuner – och kommundelar – vad gäller andelen fattiga barn kan vara mycket stor, något som är en reflex av boendesegregationen. ”Segregation” används ofta för att beteckna etnisk uppdelning, men boendesegregationen är i grunden ekonomisk. Det möjliga valet av bostad styrs av inkomsten, och särskilt i storstadsregionerna har vi i dag mycket tydliga uppdelningar i låginkomst- och höginkomstområden.

Barnfattigdom påverkar i flera avseenden barns uppväxt och framtidsmöjligheter. De snäva ekonomiska villkoren innebär i sig själva begränsningar exempelvis vad gäller fritidsaktiviteter, på ett sätt som också kan begränsa den egna utvecklingen. Det finns också ett samband mellan fattigdom i hemmet och risk för ohälsa hos barnet, tydligt belagd i all forskning. Att barn i låginkomsthushåll oftast lever i områden med många andra låginkomsttagare, vilket i sin tur ofta är detsamma som områden med många lågutbildade, öka risken för att de når sämre resultat i skolan (se ovan om socioekonomiska faktorerets betydelse). Vilket i sin tur betyder att valmöjligheterna inför yrkeslivet blir mer kringskurna.

Det här handlar om mätbara effekter. Sedan finns de icke-mätbara, de som vi vet finns och betyder något, men inte kan fångas i statistiska tabeller. De som handlar om självförtroende och självkänsla, om synen på de egna möjligheterna, om tillit till samhället... Allt hop kan skadas av att ständigt uppleva sig i sämre läge än andra, inte riktigt kunna framgångskoderna, inte riktigt räknas, inte ha tillgång till det som den rikare och varuöverflödande omgivningen ser som självklarheter. Det kan innebära att många faktiskt begränsar sina egna utveck-

lingsmöjligheter, eftersom man integrerat bilden av att man inte har så stora möjligheter. Det kan också leda till att man väljer andra, icke-sociala vägar till självhävdande och någon sorts framgång, som kriminalitet.

D Sociala spänningar

Ojämlighet, känslan att finnas på den förlorande sidan i utvecklingen, kan också skapa politiska proteströrelser – ibland konstruktiva, men ibland snarare destruktiva, som dagens högerpopulistiska rörelser i Europa. Sverigedemokraterna, exempelvis, har en högre andel lågutbildade och relativt lågavlönade väljare än genomsnittet för befolkningen, och en högre andel arbetslösa. Misstron mot politik och samhällsorgan är högre än bland andra partier.

Det mönstret är genomgående bland högerpopulistiska och främlingsfientliga partier i Europa.

Protesterna behöver inte nödvändigtvis kanaliseras i politiska former. Sommarens upplopp i ett antal engelska städer, med sitt ursprung i fattiga och socialt utsatta bostadsområden, beskrevs av flera ledande sociologer som ett uppror av underprivilegierade konsumenter. Missnöjet tog sig inte främst uttryck i angrepp på samhällsinstitutioner utan som plundring av butiker; det var inte samhällsreformer som krävdes, det var tillgång till sådana produkter som dagens kommersialiserade kultur håller fram som nödvändiga för betraktas som lyckad – men som låg utanför de egna ekonomiska möjligheterna.

Åtskilliga internationella studier – återgivna i *Jämlikhetsanden* – visar ett entydigt samband mellan våldskriminalitet och ojämlikhet. *Jämlikhetsanden* refererar till ett antal studier, som visar att våldskriminalitet är ett sätt för framför allt yngre män att skaffa sig status ("respekt"); i socialt marginaliserade grupper kan det av många uppfattas som den enda verkliga möjligheten. Ökande social marginalisering leder därmed till ökande våld. Eller som Skånepolitikern Ola Möller skriver på sin blogg om de senaste månadernas många skjutningar i Malmö: "Sannolikheten för att de som just nu mördar folk i Malmö kommer från medelklassfamiljer med hög utbildningsnivå och jobb som är (helt) vita är väldigt låg".

Som tidigare konstaterats är det rätt mycket av den här typen av risker som nu lyfts fram av dem som oroar sig för de växande ojämlikheterna.

World Economic Forum är en fristående internationell organisation som driver viss egen forskningsverksamhet men framför allt ordnar återkommande möten med ledande politiker, företagsledare och forskare. Organisationen publicerar ett antal årsrapporter, bland dem en serie med beteckningen Global Risks. Ekonomiska obalanser ("severe income disparity") och social ojämlikhet lyfts fram som de största riskerna i årets rapport (*Global Risks 2012*), som baseras på bedömningar från 469 experter och företagsledare. Som en av de viktigaste orsakerna bakom de växande klyftorna anges "kroniska obalanser på arbetsmarknaden". Och en av de frågor rapporten direkt riktar till bland andra företagen är "vilka åtgärder kan vidtas för att minska inkomstojämlikheterna?"

Årets stora toppmöte inom WEF inleddes med en kritisk granskning av kapitalismen, där kritiken handlade om att den inte klarat de stora utmaningar som handlar om sysselsättningen och inkomstklyftorna. I debatten lyftes återigen fram som den viktigaste lösningen att öka möjligheterna till god utbildning, och den rekommendationen återfinns också i rapporten.

Inte minst lyfter rapporten fram riskerna med den höga ungdomsarbetslösheten. Rapporten ser en dubbelrisk i den demografiska utvecklingen i kombination med de växande inkomstklyftorna: ungdomar hamnar utanför arbetslivet och ser allt mörkare på framtiden, samtidigt som andelen äldre i befolkningen växer och ställer ökande krav på sjukvård och pensionssystem (eller annorlunda uttryckt skatteutgifter). Men, heter det, *”de experter som bidragit till denna rapport har förvånande lika rekommendationer”*: ge fler ungdomar möjlighet till utbildning och yrkeskunskaper, och bygg upp säkra och väladministrerade system för migration, som gör att människor kan flytta dit där deras arbetskraft behövs.

Kommentar: Rekommendationen om bättre och utökade utbildningsmöjligheter är alltså återkommande i alla de rapporter som rör sig kring ojämlikhetsproblemen. Nu kan man ju tycka att fler högutbildade inte löser problemet med stora inkomstklyftor, eftersom det inte påverkar det faktum att somliga jobb fortfarande kommer att vara lågt avlönade. Men om betydligt fler personer får möjlighet till bättre utbildning och tillgången på välutbildad personal alltså ökar, så minskar konkurrensen om den arbetskraften – vilket dämpar löneutvecklingen. Med höjd genomsnittlig kompetens inom arbetskraften ökar normalt sett också produktiviteten i hela ekonomin med ökad tillväxt som följd – vilket ger utrymme att höja lönerna också i lägre inkomstskikt.

Sammanfattning

Ojämlikhet har dykt upp som ett allvarligt problem i både ekonomisk och politisk debatt de senaste åren. Om frågan om inkomstklyftor förr snarast sågs med utgångspunkt i fördelarna för dem som tjänade på dem, har man nu plötsligt upptäckt nackdelarna för alla dem som förlorar – och på köpet upptäckt att det för med sig skador för hela ekonomin och hela samhället.

I det ligger också starka krav på en politikomläggning – ofta nog krav som står i direkt motsats till vad ekonomer brukade rekommendera för tjugu år sedan. Kritiken mot dagens system formuleras inte längre bara som kritik mot de oreglerade finansmarknaderna, utan också mot exempelvis skattepolitik och utbildningspolitik. För bara något decennium sedan dominerades debatten om åtgärder mot arbetslösheten av teorierna om incitamentens betydelse och den enskildes ”sökbetaende”, dvs. i klartext krav på sämre arbetslöshetsersättning och hårdare krav att ta första bästa arbete.

Nu är den debatten ersatt av en debatt om utbildningsmöjligheternas betydelse – dvs. det handlar inte längre om frågan om den enskildes vilja att söka jobb,

utan om hans/hennes möjligheter att få jobb. Med en växande ungdomsarbetslöshet blir det helt enkelt inte längre möjligt att förklara den med ”för generösa” arbetslöshetsersättningar, särskilt som flertalet av de unga inte ens har rätt till sådan ersättning.

I stället riktas, intressant nog, kritiken mot det ekonomiska systemet: kapitalismen – som nu återfått sitt namn efter att länge ha gått under täcknamnet ”marknaden” – har inte klarat att skapa tillräckligt med jobb. Förklaringen hänförs inte längre till individen, utan till ekonomiska och sociala faktorer som individen själv knappast rör över; systemkritisk har tagit över diskussionen om ”sökbetende” och ”ekonomiska incitament”.

Som läsarna säkert redan noterat innebär denna nya debatt, och dessa nya forskningsstudier, också en kritik mot den typ av politik som den svenska moderatregeringen driver. Framför allt träffar den regeringspolitiken att stimulera fram fler låglönejobb, genom olika typer av subventioner, genom försämrade a-kassa i syfte att tvinga arbetslösa att sänka sina löneanspråk och genom neddragningar av vuxenutbildning och arbetsmarknadsutbildning, som gör att arbetslösa inte kan bättra på sina kvalifikationer utan, återigen, är hänvisade till de lågt avlönade jobb som inte kräver särskild utbildning.

Kritiken mot den politiken handlar nu inte bara om att den skapar ojämlikheter. Den säger också att det är ekonomiskt orationellt. Det rationella är att satsa på att öka utbudet av bättre utbildad arbetskraft och med det stärka konkurrenskraften i hela ekonomin – inte att bredda låglönemarknaderna. OECD skriver exempelvis i den nyssnämnda rapporten att det viktiga inte bara är fler jobb så där i största allmänhet, utan ”fler och bättre jobb”, ”jobb som gör det möjligt att komma undan och komma ifrån fattigdom”.

För att tala i termer av modernitet, så bygger den svenska regeringspolitiken på förlegade och överspelade teorier.

Socialdemokratisk politik är bättre anpassad för de problem som ekonomisk och social forskning nu lyfter som de mest angelägna för framtiden.

Anne-Marie Lindgren

Arbetarrörelsens Tankesmedja